

De XII heller muntslag van de rijksstad Aken

Aachen, XII heller 1758

Vz: binnen een cirkel van bloemetjes: XII / ☉ HELLER ☉, REICHS / STADT / ☉
ACHEN ☉ / [barokke versiering] / “MR” onderaan aan de rand wat staat voor
Muntmeister Rensonet.

Kz: een adelaar naar links kijkend met gespreide vleugels binnen een cirkel van
bloemetjes, tussen de datum 17 58

Metaal: koper; afmeting Ø 24 mm; gewicht: 4,7 g

Bij de inventarisatie van gevonden munten op de terreinen van de abdij van Tongerlo, ontdekte ik enkele XII hellerstukken van de rijksstad Aken¹. Deze munten werden in grote hoeveelheden aangemaakt waardoor ze niet alleen in de stad circuleerden maar ook daarbuiten. Het zal niemand verbazen dat ze als bodemvondst werden aangetroffen in Limburg² en het voormalig prinsbisdom Luik³. Ook in het muntschattencomplex ontdekt te Nieuwerkerken⁴ in 2005 bevonden zich negenenzestig XII hellermunten. Het munthuis te Aken begon de aanmunting nadat de kleingeldmuntslag te Luik reeds was gestopt. Dit laatste gegeven indachtig en het feit dat deze munten qua formaat overeenkwamen met de Luikse oord, circuleerden ze voor deze waarde in het dagelijks betalingverkeer van het prinsbisdom wat ook nog wordt geaccentueerd door de hierna afgebeelde overslag.

¹ Aken was van 1166 tot 1797 een rijksstad binnen het Heilige Roomse Rijk wat betekende dat zij onder het rechtstreeks gezag van de keizer stond.

² Dengis Trouvailles Limbourg.

³ Dengis Trouvailles Lièges.

⁴ Van Laere, Jaarboek EGMP 2015.

Schulman b.v.
professional numismatists since 1880

TROTSE SPONSOR VAN DEZE PUBLICATIE

Herengracht 500 - 1017 CB - Amsterdam - www.schulman.nl
Tel. +31 (0)20-320 91 01 - Fax. +31 (0)20-620 80 40 - info@schulman.nl

afmeting Ø 23 mm; gewicht: 2,9 g

Overslag van XII heller 1792 op een Luikse oord van Theodoor van Beieren (op de voorzijde staat nog duidelijk links aan de rand ODORVS; de keerzijde heeft nog meer detail zoals in het midden het perroen⁵ van Luik en daaronder het wapenschild van Hoorn)

Door de verschillende data die vermeld staan op deze munten zou je misschien gaan denken dat deze munten een doorlopende reeks vormden vanaf 1758 tot 1797. Niets is minder waar, er waren 4 muntuitgiften waarbij die van 1797 zelf in een zekere zin niet officieel was.

Het verhaal achter de munt

Omdat de stad Aken zwaar te kampen had met financiële problemen in de tweede helft van de 18de eeuw, besloot burgemeester Strauch in 1758 over te gaan tot het slaan van XII hellermunten. Deze munten van geringe waarde die een netto winst van ongeveer 40 % voor de stad opleverde werden voornamelijk gebruikt in de dagelijkse kleingeldcirculatie. Het eerste jaar werd er dan ook alles aan gedaan om zoveel mogelijk munten te slaan. Deze muntuitgifte duurde met tijdelijke onderbrekingen ongeveer een 40-tal jaren, namelijk van 1758 tot 1797. Omdat een handgemaakte muntstempel een beperkte levensduur had, werden er tot op heden ongeveer een 400-tal verschillende varianten teruggevonden voor deze periode. Professor Karl Gerd Krumbach berekende op basis van de gegevens waarover hij beschikte in 1976 dat er tijdens deze muntslag ongeveer 13.500.000 munten werden aangemaakt maar sindsdien zijn er heel wat nieuwe varianten ontdekt zodat dit cijfer naar boven dient te worden aangepast tot mogelijks 15 miljoen stuks.

De **eerste emissie** liep van 1758 tot 1761, de muntmeester was Rensonet en had als initialen MR. Had de stad Aken aan het einde van deze uitgifte genoeg verdiend om tijdelijk de muntslag te stoppen? Hierop moet ik het antwoord schuldig blijven.

1758: afmeting Ø 24 mm; gewicht: 4,7 g

1759: afmeting Ø 24,5 mm; gewicht: 4,3 g

1760: afmeting Ø 24 mm; gewicht: 5,1 g

1761: afmeting Ø 24,5 mm; gewicht: 4,7 g

In 1764 volgde een **tweede emissie** van deze munten die liep tot 1767 waarbij het jaartal 1766 niet werd vermeld. Deze munten geslagen onder muntmeester Johan Kohl (initialen I K) waren meer versierd dan bij de eerste emissie op zowel de voor- als op de keerzijde (adelaar).

⁵ Een perroen is een hardstenen zuil met daarop een rijksappel in de vorm van een pijnappel met een kruis.

1764: afmeting Ø 24-25 mm; gewicht: 4,1 g
 1765: afmeting Ø 24,5 mm; gewicht: 4,2 g
 1767: afmeting Ø 24 mm; gewicht: 4,2 g

Zoals ik reeds aanhaalde, viel met de productie en distributie van dit kopergeld veel profijt te halen door de stad die opdracht gaf aan het munthuis om zoveel mogelijk stukken te slaan. Het gevolg hiervan was dat deze stukken door hun grote hoeveelheid niet langer alleen te Aken werden gebruikt in het betalingsverkeer, maar ook hun weg vonden naar de aangrenzende gebieden zoals het vorstendom Gullik. Een reactie bleef niet uit waarbij Karel Theodoor, de hertog van dit vorstendom, dat al vanaf de middeleeuwen bepaalde rechten had in de rijksstad Aken, werd geïnformeerd van de aanwezigheid in grote getale van XII hellerstukken in zijn regio. Hij was helemaal niet opgezet met deze situatie en liet door zijn vertegenwoordiger (Vogtmajor) een bezwaarschrift indienen bij het gemeentebestuur met het verzoek de muntslag te stoppen en zijn deel van de sleischat⁶ te betalen.

*Hertog Karel Theodoor
 (Brussel 1724 – München 1799)*

De stad, die zich baseerde op vroegere overeenkomsten waarbij geen vergoeding verschuldigd was bij de vervaardiging van kopergeld, weigerde dit. De hertog zond nog een resem van bezwaarschriften, echter zonder gevolg. Op een bepaald ogenblik was zijn geduld zodanig lang op de proef gesteld dat hij een troepenmacht van 2000 man stuurde die op 10 februari 1769 de stad binnenmarcheerden en zich opstelden op de markt. De Vogtmajor las vervolgens de 29 bezwaarargumenten voor om kort daarop zich richting het munthuis te begeven. Blijkbaar was dit vergrendeld waarop het met geweld werd geopend en de muntstempels werden meegenomen. Dit alles had tot gevolg dat er een keizerlijke commissie werd samengesteld die na onderzoek de verdere muntslag verbood maar eveneens de vordering van de hertog ongeldig verklaarde.

Een 20-tal jaar na de tweede emissie was het tumult rondom deze muntslag volledig vergeten zodat er zonder verder beslommingen een **derde emissie** begon in 1791. Er werden terug in grote getale XII hellerstukken aangemunt tot 1794. De muntmeester Johan Kohl die nog schatplichtig was t.o.v. het gemeentebestuur, was verantwoordelijk voor de muntuitgifte van 1791. Op slechts enkele stukken kunnen zijn initialen I K worden teruggevonden.

⁶ De sleischat is de numismatische term voor het verschil tussen nominale waarde en productiekosten van een munt, dus de winst op de productie door de muntheer.

1791: afmeting Ø 23,5 mm; gewicht: 3,7 g
 1792: afmeting Ø 24 mm; gewicht: 4,1 g
 1793: afmeting Ø 24 mm; gewicht: 5,3 g
 1794: afmeting Ø 23 mm; gewicht: 4,7 g

De munten van de andere jaren werden vervaardigd door verschillende stempelsnijders en zijn daardoor uiterlijk nogal verschillend en in sommige gevallen zonder zorg gemaakt, wat kwam door het gebruik van versleten en beschadigde stempels.

Aken onder Frans bestuur

Nadat de Fransen de stad op 23 september 1794 innamen, betekende dit het einde van de stad als rijksheerlijkheid en werd de muntslag stopgezet. De bezetter betaalde met papieren assignaten die omstreeks deze periode nog een vijfde waard waren van het bedrag dat erop vermeld stond. De stedelingen zagen dit gedrukt papiergeld niet zitten en gebruikten het oude muntgeld verder. Een reactie vanwege de autoriteiten bleef niet uit waarbij de assignaten verplicht werden. Deze situatie in combinatie met een slechte oogst, hoge belastingen en een strenge winter zorgde in de periode 1794/95 voor een hongersnood zoals ze die in Aken nog nooit hadden meegemaakt en die pas eindigde tegen de zomer.

*Generaal Louis Lazare Hoche
 (Versailles 1768 – Wetzlar 1797)*

Omstreeks 1797 hadden de assignaten omzeggens geen enkele waarde meer en verdwenen uit de geldcirculatie. In de loop van dit jaar werden onverwachts vanuit militaire overwegingen door generaal Louis Lazare Hoche op 21 maart 1797 de oude gemeentelijke wetten terug in voege gebracht. Als door een wesp gestoken ging het gemeentebestuur bijna direct over tot de laatste emissie van de XII hellerstukken die beperkt zou blijven tot datzelfde jaar.

afmeting Ø 23,5 mm; gewicht: 3,7 g

Zij gaf opdracht aan de koperslager Godfried Stanislaus om voor 5000 pond van deze munten te slaan waarmee hij dus ook de functie van muntmeester vervulde en zijn initialen G S op de keerzijde van de munten stonden. Echter door een mondeling verbod van de burgemeester van Aken om verder munten te slaan, bleef de muntplage beperkt tot 4000 pond. De Franse bezetter had lucht gekregen van deze muntslag en na zijn schrijven aan het hoofd van de politie van Aken op 28 messidor van het 6de jaar van de republiek (dit is 17 juli 1798) verzocht deze laatste

Stanislaus om de gereedschappen voor de muntslag in te leveren. Er gebeurde eveneens een inbeslagname van 14 gebruikte en 2 nieuwe muntstempels. De emissie van 1797 was in feite niet wettelijk evenals het omschrift 'REICHSSTADT ACHEN' op de munten⁷. In dit geval had het stadsbestuur van Aken het herstel van hun oude rechten voornamelijk door de noodzaak aan inkomsten nogal letterlijk genomen.

Met dank aan dr. Joachim K. Walter voor het verstrekken van de foto's en technische gegevens van de gepubliceerde munten.⁸

Bibliografie

Karl Gerd Krumbach, *Die XII Heller Prägungen der Reichsstadt Aachen 1758-1797*, Aachen 1976.

Raf Van Laere, *Het muntschattencomplex van Nieuwerkerken uit het begin van de 19e eeuw*, Jaarboek EGMP 2015

J.-L. Dengis, *Trouvailles et trésors monétaires en Belgique. IV. Province de Liège du Moyen Age à 1794*, Wetteren 2010.

J.-L. Dengis, *Trouvailles et trésors monétaires en Belgique. XV. Province du Limbourg de l'Antiquité à 1794*, Wetteren 2012.

Foto hertog Karel Theodoor: https://nl.wikipedia.org/wiki/Karel_Theodoor_van_Beieren

Foto generaal Louis Lazare Hoche: https://nl.wikipedia.org/wiki/Lazare_Hoche

Hendrik Van Caelenberghe

WOORDJE VAN DE ALGEMEEN VOORZITTER

Op 19 november werden de jaarboeken verdeeld over de 8 afdelingen. De redacteur van het jaarboek – Jan Moens – heeft uitstekend werk verricht en wordt bedankt voor het mooie resultaat.

Het numismatisch jaar 2017 gaat van start op zaterdag 28 januari met de gebruikelijke EGMP-veiling (zie achteraan deze Muntklapper) onder leiding van de nieuwe veilingmeester René Hubert. Op 27 mei worden onze activiteiten verdergezet met een algemene vergadering (AV) die zal plaatsvinden in Leuven. Verdere details hierover vindt u terug in de rubriek 'Nieuws uit de afdeling Numismatica Leuven' in de volgende Muntklapper.

Elk lid die aanwezig is op de AV ontvangt een aanwezigheidspenning die voor deze gelegenheid wordt uitgegeven. Bij het ter perse gaan van deze Muntklapper was het ontwerp van de voorzijde nog niet gekend. De penning met een diameter van 30 mm, toegekend aan de meest verdienstelijke persoon of organisatie, zal worden opgedragen aan Jean-Claude Martiny als secretaris en Raymond De Marie als penningmeester bij het EGMP. Beide bestuurders hebben hun ontslag ingediend om familiale redenen. Jean-Claude Martiny volbrengt zijn taak als secretaris tot aan de AV 2017, maar zal zijn kandidatuur niet meer verlengen. Raymond De Marie legt bij zijn mandaat neer op 31 december bij het afsluiten van het boekjaar 2016. Huguette Taymans zal de taak van penningmeester ad interim op zich nemen vanaf 1 januari en het mandaat volbrengen tot aan de AV in Leuven 2017. Namens het EGMP wil ik Jean-Claude Martiny en Raymond De Marie van harte danken voor hun inzet. In de volgende Muntklapper verneemt u meer over de zilveren en de bronzen versie van deze penning die zal worden uitgegeven.

In naam van het EGMP wens ik iedereen prettige feestdagen toe en een gezond en numismatisch 2017.

Linda Everaert, algemeen voorzitter

⁷ Alhoewel Aken reeds werd bezet door de Fransen in 1794 werd de stad pas in 1797 officieel geanneeerd door Frankrijk en kon de benaming rijksstad tot op dat moment in feite nog wel worden gebruikt.

⁸ Zie ook: <http://aachen-muenzen.com>